

"gären", hetgeen volgens de grote Van Dale betekent: "een scheve richting hebben, hetzij aan één, hetzij aan meer zijden; schuin lopen": en blijkens de gegeven voorbeelden "dat huis geert", "een kamer die geert", wordt hiermee bedoeld, dat een hoek die naar verwachting recht zou moeten zijn, scherp blijkt te wezen. Op grond van mijn eigen ervaring en op gezag van wijlen prof. dr. ir. J.T.P. Bijhouwer (Wageningen), wordt de term "gären" in landschapsgeografische zin gebruikt voor het niet geheel evenwijdig (dus "scheef") lopen van perceelgrenzen, bv. in het slagenlandschap, zodat deze grenzen elkaar ergens met een scherpe hoek snijden. Een goed voorbeeld is de "ster" van Loosdrecht: vanuit een bepaald punt waaieren een

groot aantal geleidelijk breder wordende percelen uit.

Dienovereenkomstig slaat, volgens prof. Weevers, de Anglo-Saksische stam "gar" op het bijna evenwijdig lopen van twee benen van een driehoek met één zeer scherpe hoek. "Dénu" betekent "dal", "Gardénu" is dus een dal in de vorm van een driehoek met één zeer scherpe hoek.

Deze verklaring deed mij uiteraard terstond aan ons Gerendal denken. Ook volgens Theo Weevers jr., aan wie deze naam nog niet bekend was, moet die ongetwijfeld hetzelfde betekenen als "Gardenu".

Het was een verrassing, een alternatief van de zo welbekende naam "Gerendal" zo ver van onze grenzen tegen te komen. Wij wilden deze ontdekking

aan de lezers van het "Natuurhistorisch Maandblad" niet onthouden.

SUMMARY

"GARDANO" IN CO. SOMERSET, CORRESPONDING TO "GERENDAL" IN SOUTH LIMBURG, THE NETHERLANDS.

"Gerendal" is the name of a well-known nature reserve in South-Limburg, a dry valley in a cretaceous landscape. "Geren" means "to slant"; "dal" is a valley. According to Professor Th. Weevers, the name "Gordano" in Somerset (S.W. of Bristol) is a 18th century latinized version of the Anglo-Saxon word "gardénu"; which means a valley with slanting borderlines, merging in a sharp angle. Obviously "geren" and "gar" derive from the same stem, as do "denu" and "dal".

EEN NIEUWE GROEIPLAATS VAN HET MAANVARENTJE IN HET MERGELLAND

H. MEERTENS & J.H.J. SCHAMINÉE, Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Postbus 46, Leersum

"We hebben jaren achtereen gezocht op de groeiplaatsen, door Dumoulin aangegeven, namelijk op den Pietersberg bij Canne en te Oud-Valkenburg in 't bosch. Tot heden hebben we *Botrychium lunaria* in Zuid-Limburg nergens kunnen vinden. Toch komt 't ons voor, dat ze op bovengenoemde plaatsen nog aanwezig kan zijn, ze wordt licht over 't hoofd gezien door haar kleur van verschroeid blad. We hielden ons ten eerste aanbevolen voor mededeling eener groeiplaats van dit zeldzame varentje", schreef De Wever in 1911. In 1984 geeft Hillegers ruimschoots gehoor aan dit verzoek door in De Levende Natuur een overzicht te geven van alle waarnemingen van het Maanvarentje in het Mergelland, waarbij deze ook in een historische context werden geplaatst. Half mei 1991 werd door de eerste van ons in een holle weg nabij Wahlwiller een tot nu toe onbekende groeiplaats van *Botrychium lunaria* in Zuid-Limburg ontdekt. Het leek ons zinvol, de woorden van De Wever gedachtig en als aanvulling op het artikel van Hillegers, hiervan kort melding te doen.

INLEIDING

Botrychium lunaria is een tot ongeveer 10 cm hoog, donkergroen varentje. De volwassen plant is opgebouwd uit een min of meer geveerd onvruchtbaar bladdeel (met breedlobbige, gaafrandige bladparen) en een pluimvormig sporendragend bladdeel (met helderbruine sporenaren; zie Figuur 1). Het

Maanvarentje is een soort met een hoofdverspreiding in Holarctis, waar hij vooral voorkomt in de gematigde en koude streken; in Europa komt de soort wijdverbreid voor, maar is nergens algemeen (MEUSEL *et al.* 1965; zie SCHAMINÉE *et al.* 1991). In Nederland wordt *Botrychium lunaria* in de duinen plaatselijk vrij veel aangetroffen; daarbuiten komt ze (zeer) zeldzaam voor op de

Pleistocene zandgronden en in Zuid-Limburg (VAN DER MEIJDEN *et al.* 1983). WEEDA (1985) merkt op, dat de soort zich, net als sommige orchideeën, op bepaalde plaatsen jarenlang niet kan vertonen om dan weer plotseling te verschijnen. MENNEMA *et al.* (1985) vermelden de soort van 90 uurhokken voor 1950 en van 81 uurhokken na 1950, voor Zuid-Limburg respectievelijk van vier en drie uurhokken (Figuur 2) HILLEGERS (1984) noemt voor de jaren tachtig in totaal vier locaties in Zuid-Limburg, te weten de Spoorweginsnijding bij Cartils (verreweg de rijkste en meest stabiele groeiplaats, met in 1983 meer dan 1000 exemplaren; zie DE BOER 1976), de Bemelerberg, de Kunderberg, en een kalkgraslandje te Eys. Voor het aangrenzende Belgische deel van het Mergelland worden nog eens vijf vindplaatsen opgegeven.

Terecht merkt HILLEGERS (1984) op, dat *Botrychium lunaria* geen strikte voorkeur heeft voor een bepaalde plantengemeenschap en voor geen enkel syntaxon als kensoort opgevoerd kan worden. In het duingebied bijvoorbeeld komt het Maanvarentje voor in minstens acht onderling sterk van elkaar verschillende plantengemeenschappen (zie BARKMAN 1951; DEN HARTOG 1950; WESTHOFF 1951). WEST-

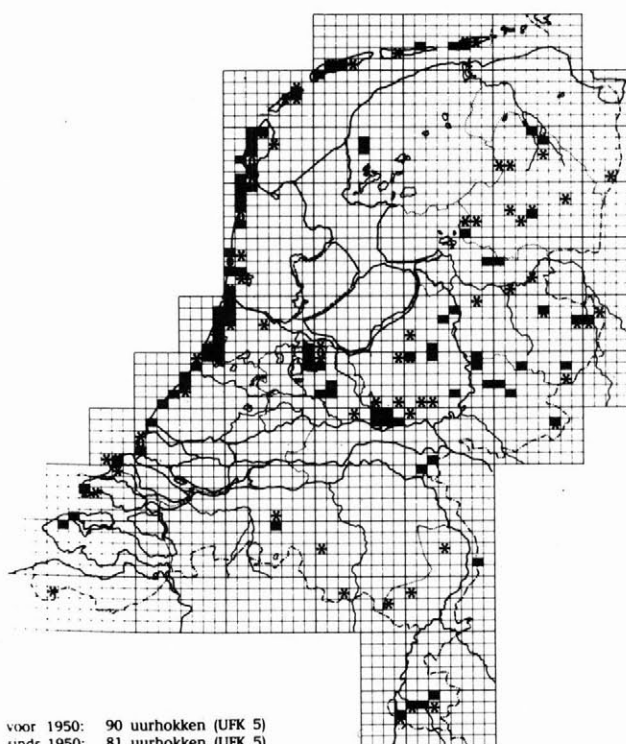
Figuur 1. Het Maanvarentje *Botrychium lunaria* te Wahlwiller. (Foto: Joop Schaminée).

HOFF & DEN HELD (1969) beschouwen haar als een kensoort van het *Botrychio-Polygaletum*, met de aanvulling "optimaal". In het Mergelland groeit *Botrychium* op relatief voedselarme, droge en sterk waterdoorlatende gronden, die een laagblijvend en open vegetatiedek dragen; het betreft steeds initialstadia van kalkgrasland of heischraal grasland.

DE GROEIPLAATS TE WAHLWILLER

Op 19 mei 1991 werd *Botrychium lunaria* in een populatie van zo'n 15 exemplaren waargenomen aan de onder- rand van een steil (40 à 50°) en vrij hoog, op het zuidwesten geëxponeerd talud van een holle weg ten noordoosten van de Kruisberg bij Wahlwiller. Op 21 juni werd van deze plek een vegetatie-opname gemaakt (Tabel I). Aan de bovenrand van het talud (evenals aan de overzijde van de holle weg) bevindt zich een uitgestrekte en zwaar bemeste maïsakker, die waarschijnlijk debet is aan de aanwezigheid van vrij veel *Rubus fruticosus* en enkele groepen van *Urtica dioica* op het talud. Waarschijnlijk speelt inwaai van kunstmest een grotere rol dan directe inspoeling vanuit de akker, aangezien deze naar "de andere kant" afhelt. Op 21 juni bleken de Brandnetels overigens doodgespoten te zijn, hetgeen ook de omringende planten niet onberoerd had gelaten, letterlijk stille getuigen van een 'rücksichtslos' bermbeheer. Behalve *Botrychium lunaria* bevat de opname ook een populatie van *Cichorium intybus*, in Zuid-Limburg evenmin een algemene verschijning. In de directe nabijheid van de proefvlakte bevonden zich ook nog enkele planten van het Rapunzelklokje, *Campanula rapunculus*.

De vegetatie wordt gekenmerkt door een aantal verschillende soortsgroepen. Allereerst betreft dit kalkgraslandelementen van het *Mesobromion*, vooral *Brachypodium pinnatum* en in mindere mate *Pimpinella saxifraga*, *Dactylis glomerata*, *Poa angustifolia*, *Trisetum flavescens*, *Knautia arvensis* en *Lotus corniculatus* zijn soorten van de wat voedselrijkere graslanden *Molinio-Arrhenatheretea*. Op schralere, meer zure omstandigheden wijst het voorkomen van *Rumex acetosella*, *Luzula campestris*, *Hieracium pilosella*, en in mindere mate *Achillea millefolium*, *Festuca rubra*, *Galium verum* en *Hypericum perforatum*.

Figuur 2. Verspreiding van *Botrychium lunaria* in Nederland (MENNEMA et al. 1985).

ratum. Soorten als *Cirsium arvense*, *Equisetum arvense*, *Vicia hirsuta* en de eerder genoemde *Rubus fruticosus* wijzen op enige bemesting. Een aantal therofyten (*Arabidopsis thaliana*, *Arenaria serpyllifolia* en *Cerastium semidecandrum*) reageren op de aanwezigheid van een pioniersituatie, die door de steilte van de helling (erosie) wordt gegarandeerd. Syntaxonomisch zou de vegetatie gerekend kunnen worden tot het *Brachypodio-Sieglingietum*, het 'kalk Nardo-Galion', zoals dat in 1975 door WILLEMS & BLANCKENBORGH voor het eerst is beschreven (zie SCHAMINÉE 1984). Kenmerkend voor deze associatie is juist het gezamenlijk optreden van kalk-indicatoren (met name *Brachypodium pinnatum*) en acidofiele soorten.

LITERATUUR

- BARKMAN, J.J. (1951). Naar aanleiding van het maanvaren-artikel van Kees den Hartog. *Kruipnieuws* 13 (1-2) : 7.
- BOER, D. DE (1976). Kalkgraslandvegetaties in Zuid-Limburg en aangrenzende gebieden. Utrecht; Doctoraalverslag, R.U.
- HARTOG, C. DEN (1950). De sociologische plaats van de maanvaren in de duinen. *Kruipnieuws* 12 (4) : 2-8.
- HILLEGERS, H.P.M. (1984). Het Maanvarentje in het Mergelland. *De Levende Natuur* 85 (5) : 154-157.
- MEIJDEN, R. VAN DER, E.J. WEEDA, F.A.C.B. ADEMA & G.J. DE JONCHEERE (1983). Heukels/Van der Meijden. *Flora van Nederland*. 20e druk. Groningen; Wolters-Noordhoff.

Tabel 1: Opname met *Botrychium lunaria* in een holle weg te Wahlwiller.

Datum: 21 juni 1991

Holle weg, Wahlwiller. Oppervlakte 2 x 2 m. Totale bedekking: 80%.

Expositie: ZW. Inclinatie: 40°. Hoogte kruidlaag: 10-15 (-60) cm.

<i>Botrychium lunaria</i>	+..1	<i>Arabidopsis thaliana</i>	+..1-2
<i>Agrostis capillaris</i>	2b.2-5	<i>Achillea millefolium</i>	+..1
<i>Brachypodium pinnatum</i>	2b.2-3	<i>Galium verum</i>	+..2
<i>Rubus fruticosus</i>	2a.1-2	<i>Hypericum perforatum</i>	+..1-2
<i>Festuca rubra</i>	2m.1-2	<i>Hieracium pilosella</i>	+..1-2
<i>Rumex acetosella</i>	2m.1-2	<i>Knautia arvensis</i>	+..1
<i>Poa angustifolia</i>	1.1-2	<i>Pimpinella saxifraga</i>	+..1
<i>Equisetum arvense</i>	1.1	<i>Vicia sativa</i> ssp. ang.	+..1-2
<i>Cichorium intybus</i>	1.1-2	<i>Vicia hirsuta</i>	+..2
<i>Dactylis glomerata</i>	+..2	Moslaag: <5%	
<i>Arenaria serpyllifolia</i>	+..2	<i>Bryum argenteum</i>	+..2
<i>Trisetum flavescens</i>	+..2	<i>Barbula unguiculata</i>	+..2
<i>Luzula campestris</i>	+..1-2	<i>Ceratodon purpureus</i>	+..2
<i>Cerastium semidecandrum</i>	+..2	<i>Brachythecium rutabulum</i>	+..2
<i>Cirsium arvense</i>	+..1	<i>Eurhynchium hians</i>	+..1-2
<i>Lotus corniculatus</i>	+..2	<i>Weissia species</i>	+..2

- MENNEMA, J., A.J. QUENÉ - BOTERENBROOD & C.L. PLATE (1985). *Atlas van de Nederlandse flora*. 2. Zeldzame en vrij zeldzame planten. Utrecht; Bohn, Scheltema & Holkema.
- MEUSEL, H., E. JÄGER & E. WEINERT (1965). *Vergleichende Chorologie der zentraleuropäischen Flora*. Jena; Fischer.
- SCHAMINÉE, J.H.J. (1984). Plantengemeenschappen van de Bemelerberg: een syntaxonomische beschouwing. *Publ. Natuurhist. Gen. in Limburg XXXIV* (1-5) : 21-32.
- SCHAMINÉE, J.H.J., L. VAN DUUREN & A. DE BAKKER (1991). Europese en mondiale verspreiding van de Nederlandse flora. Manuscript.

- WEEDA, E.J. (1985). *Nederlandse oecologische flora*. Wilde planten en hun relaties 1. Deventer; De Lange/Van Leer.
- WESTHOFF, V. (1951). De Maanvaren in de Verbrande Pan. *Kruipnieuws* 13 (1-2) : 7-9.
- WESTHOFF, V. & A.J. DEN HELD (1969). *Plantengemeenschappen in Nederland*. Zutphen; Thieme.
- WEVER, A. DE (1911). *Wildgroeiende planten in Zuid-Limburg*. Meded. van het Natuurhist. Gen. in Limburg: 29-41.
- WILLEMS, J.H. & F. BLANCKENBORGH (1975). Kalkgraslandvegetaties van de St. Pietersberg ten zuiden van Maastricht. *Publ. Natuurhist. Gen. in Limburg XXV*: 1-24.

KORTE MEDEDELING

INTEKENAKTIE ATLAS VAN DE NEDERLANDSE ZOOGDIEREN

In februari 1992 verschijnt bij de Uitgeverij KNNV de 'Atlas van de Nederlandse zoogdieren'. Aan dit project is sinds 1980 gewerkt door de Contactgroep Zoogdiereninventarisatie. Ook het Natuurhistorisch Genootschap neemt hierin deel. Daarom kunnen wij u nu de 'Atlas van de Nederlandse zoogdieren' tot 15 december 1991 aanbieden voor een aantrekkelijke intekenprijs van f 32,50.

De 'Atlas van de Nederlandse zoogdieren' geeft een volledig en gede-

tailleerd beeld van de verspreiding van alle Nederlandse landzoogdieren. De atlas gaat niet alleen in op de verspreiding, maar ook op het hoe en waarom ervan. Vragen als 'waarom is de otter bijna verdwenen' en 'waarom neemt de zwarte rat in Noord-Brabant toe' worden beantwoord. Kortom, met deze atlas kunt u uw kennis van zoogdieren zeer verrijken.

De atlas is geïllustreerd met pentekeningen en foto's. Van elke soort wordt de vroegere en huidige verspreiding gegeven en veel verduidelijkende figuren zijn toegevoegd. In de begeleidende tekst wordt op een heldere wijze uiteengezet hoe de verspreiding over

ons land is, welke veranderingen er in de laatste 150 jaar zijn opgetreden en welke oecologische eisen de soort stelt.

Bij intekening vóór 15 december 1991 is de prijs slechts f 32,50! (Winkelprijs: f 49,50).

KNNV-ledenprijs na 15 december 1991: f 37,50.

Bestelwijze:

Maak f 32,50 + f 4,50 verzendkosten over op giro 13028 t.n.v. Stichting Uitgeverij KNNV te Eindhoven o.v.v. "NB 56 Zoogdierenatlas". Het boek wordt u dan na verschijnen toegezonden.